

WACŁAW URUSZCZAK (Kraków)

Statut Jana Łaskiego z 1506 roku. 500 lat tradycji państwa prawa w Polsce¹

„Termin tradycja oznacza całokształt związków teraźniejszości z przeszłością”². Dotyczy to w szczególności sfery prawa. Prawo jest z zasady tradycyjne, a tradycja jest w nim stale obecna. Nie da się bowiem oderwać całkowicie prawa teraźniejszego od jego przeszłości. Wiek XX przyniósł w dziedzinie prawa doświadczenia niezwykle tragiczne. Pod hasłami rewolucji i rewolucyjnych przemian w państwach totalitarnych celowo odrywano prawo od związków z tradycją. Gloryfikowano świadomie funkcję instrumentalną prawa. Usprawiedliwiano tym samym faktyczne wykorzystywanie prawa dla realizacji celów politycznych, często niecznych i prowadzących do ludobójstwa, tyranii, dyskryminacji, indywidualnych i zbiorowych prześladowań. Prawo będące czystym instrumentem władzy zatracza walor rzeczywistego regulatora ludzkich zachowań. Jest jedynie rozkazem władzy, którego respektowanie zależy od praktycznej możliwości wymuszenia posłuchu. Tam, gdzie te możliwości się kończą, powstaje sfera bezprawia. Doświadczenie historyczne uczy, że prawo nie może obywać się bez tradycji, czyli stałej w nim obecności elementów z przeszłości. Obecność ta konieczna jest dla wyrabiania w społeczeństwie poczucia stabilizacji i pewności instytucji publicznych, bez których jednostka traci poczucie bezpieczeństwa. W wymiarze zbiorowym brak poczucia bezpieczeństwa prowadzi do wewnętrznych zaburzeń, przewrotów czy rewolucji. Prawo powstaje i rozwija się w historii. Bez historycznej refleksji nad prawem nie sposób przeciwstawić się ogromnie niebezpiecznej społecznie

---

¹ Niniejszy artykuł jako wykład został przeze mnie przedstawiony na uroczystości „500 lat tradycji państwa prawa w Rzeczypospolitej. 500-lecie opublikowania Statutu Łaskiego – wprowadzenia w życie urzędowego ogłaszania prawa” w Trybunale Konstytucyjnym R.P. na zakończenie Roku Jana Łaskiego, Kanclerza Wielkiego, Prymasa Polski, w dniu 25 stycznia 2007 r. w Warszawie. Wykład udostępniony został na stronie internetowej www.trybunal.gov.pl. Artykuł poświęcam pamięci mego syna Adama Uruszczaaka.

² J. Szacki, *Tradycja. Przegląd problematyki*, Warszawa 1979, s.19.

instrumentalizacji prawa, ani też wyzwolić od dogmatycznego absolutyzowania jego instytucji, które – jak uczy historia – mogą prowadzić do powstawania prawa haniebnego, będącego zaprzeczeniem idei prawa. Prawo winno być prawe zgodnie ze starorzymską definicją *ius est, quod iustum est*³.

Miniony 2006 rok na mocy uchwały Sejmu Rzeczypospolitej z 16 grudnia 2005 roku został ustanowiony „Rokiem Jana Łaskiego”, kanclerza wielkiego koronnego, arcybiskupa gnieźnieńskiego, prymasa Polski⁴. W uchwale przypomniano o wiekopomnym dziele wielkiego kanclerza – zbiorze praw zwanym Statutem Łaskiego, który ukazał się drukiem w styczniu 1506 roku w oficynie Jana Hallera w Krakowie⁵. W dziejach polskiego prawa ogłoszenie tego dzieła stanowiło wydarzenie wyjątkowej wagi, które istotnie zaważyło na losach prawa oraz samego państwa.

Inicjatorem i głównym twórcą tego zbioru był kanclerz wielki koronny Jan Łaski (1456-1531). Postać ta zasługuje z całą pewnością na przypomnienie. Jan Łaski urodził się w 1456 roku w Łasku w rodzinie szlacheckiej herbu Korab. Obdarzony wyjątkowymi zdolnościami posiadał znaczną wiedzę, pomimo braku uniwersyteckiego wykształcenia. Z kancelarią królewską związał się od swoich lat młodości. W 1480 roku jego nazwisko występuje na liście notariuszy. Od 1490 roku pełnił wpływową funkcję sekretarza królewskiego. W 1503 roku został kanclerzem wielkim Królestwa Polskiego. Jako kanclerz kierował polityką wewnętrzną i zagraniczną państwa. Inicjował akty ustawodawcze wydawane przez króla i sejm, m.in. konstytucje z 1505 roku. Jego bezpośrednim dziełem był wspomniany drukowany zbiór urzędowy praw Królestwa Polskiego. Po śmierci króla Aleksandra w 1506 roku, dzięki poparciu jego następcy Zygmunta I, kanclerz Łaski dostąpił w 1510 roku najwyższej w Polsce godności kościelnej – gnieźnieńskiego arcybiskupstwa. Zaraz potem złożył urząd kanclerza wielkiego, który król Zygmunt powierzył Krzysztofowi Szydłowieckiemu. Pasterzowanie archidiecezją zyskało Łaskiemu pochlebny opinię dzięki wielu udanym inicjatywom reformatorskim. Między innymi doprowadził do kodyfikacji polskiego ustawodawstwa kościelnego, ogłaszając w 1525 roku *Statuta nova provinciae Gnesnensis*. Inspirował nie doprowadzone do końca prace Macieja Śliwnickiego nad kodyfikacją prawa miast w Polsce i w Prusach (1522). Zasłużył się też jako mecenas sztuki. Zmarł 19 V 1531 roku w Kaliszu⁶.

Najwybitniejsze dzieło kanclerza, zbiór prawa znany jako Statut Łaskiego, powstało w rezultacie uchwały sejmu walnego, obradującego w Radomiu na wiosnę 1505 roku. Sejm ten, jeden z najważniejszych w dziejach staropolskiego parlamentaryzmu, został zwołany przez króla Aleksandra Jagiellończyka

---

³ W. Uruszczak, *Tradycja w historii prawa. Pamięci Profesora Adama Vetulaniego w 100-lecie urodzin i 25 lecie śmierci*, w: „Zagadnienia Naukoznawstwa” 3 (153), 2002, s. 429-438.

⁴ Monitor Polski. Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej, nr 83, poz. 1166.

⁵ M. Cytowska, *Bibliografia druków urzędowych XVI wieku*, Wrocław 1961, poz.1, s. 53-54.

⁶ Zob. W. Dworzaczek, *Łaski Jan*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XVIII, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1973, s. 229-237.

w celu wykonania postanowień unii mielnickiej z 1501 roku zawartej między Koroną i Wielkim Księstwem Litewskim⁷.

Zamieszczony w samym Statucie wizerunek sejmu walnego w postaci znanego drzeworytu ze „Statutu Jana Łaskiego” przedstawia to najwyższe zgromadzenie prawodawcze państwa jako „Sejm Rzeczypospolitej Obojga Narodów”. Dowodzą tego herby ziem i księstw otaczające stany sejmujące. Z pewnością drzeworyt był inspirowany przez samego kanclerza Jana Łaskiego i wyrażał jego unijny program polityczny. Drogą do unii miał być udział reprezentantów wszystkich członków wspólnego ciała państwa we wspólnym sejmie walnym, a więc w parlamencie. Sejm w Radomiu w 1505 roku nie stał się jednak sejmem zjednoczeniowym, którym w rzeczywistości stanie się w przyszłości dopiero sejm lubelski w 1569 roku. Pomimo że główny cel polityczny sejmu nie został zrealizowany, dorobek ustawodawczy sejmu radomskiego był bardzo znaczący, zwłaszcza w sferze ustrojowej i prawnej. Wśród uchwalonych konstytucji wieczystych najważniejsza była konstytucja „O nie uchwalaniu ustaw bez zgody senatorów i posłów ziemskich” (*De non faciendis constitutionibus sine consensu consiliariorum et nuntiorum terrestrium*), znana konstytucja *Nihil novi*. Kończyła ona historyczny proces formowania się dwuizbowego sejmu walnego Korony Polskiej. Od tej pory w systemie ustrojowym dawnej Polski miejsce naczelne zajął dwuizbowy sejm, jako władza prawodawcza⁸.

Na sejmie radomskim także król Aleksander Jagiellończyk wydał na prośbę posłów w dniu 3 maja 1505 roku przywilej potwierdzający złożenie przez niego przysięgi zachowywania praw tzw. *confirmatio iurium*⁹. Oznaczało to afirmację prawa jako czynnika nadrzędnego w państwie, źródła wszelkiej władzy. Akt królewskiej konfirmacji praw pozostawał w logicznym związku z upowszechnionym od XV wieku w Polsce pojmowaniem państwa jako Rzeczypospolitej, a więc rzeczy wspólnej dla wszystkich, czyli dobra wspólnego. W państwie wspólnym – Rzeczypospolitej ustawy nie mogły powstawać inaczej, jak za wspólną zgodą. Prawo jest bowiem duszą państwa – Rzeczypospolitej (*lex est anima reipublicae*) – jak pisał wybitny polski pisarz polityczny z XVI wieku – Wawrzyniec Goślicki¹⁰.

Trzecim dziełem sejmu radomskiego było podjęcie akcji kodyfikacji prawa polskiego, której owocem stał się Statut Jana Łaskiego¹¹. Bliższe światło na

---

⁷ W. Uruszczak, *Sejm walny wszystkich państw naszych. Sejm w Radomiu z 1505 r. i konstytucja Nihil novi*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, t. LVII, 2005, z. 1, s. 19 i n.

⁸ Ibidem.

⁹ Publ. w: *Volumina Constitutionum*, t. I vol. 1 1493-1526, wyd. S. Grodziski, I. Dwornicka, W. Uruszczak, Warszawa 1996 (cyt. niżej: *Volumina Constitutionum*), s. 172-173.

¹⁰ Wawrzyniec Grzymała Goślicki, *O senatorze doskonałym księgi dwie, w których są wyjaśnione obowiązki urzędników oraz szczęśliwe życie obywateli i pomyślność państwa* (1568), z łac. przeł. T. Bieńkowski. Opr. M. Korolko, Kraków 2000, s. 106-107.

¹¹ O Statucie Łaskiego szerzej w pracy W. Uruszczak, *Commune incliti Poloniae Regni privilegium constitutionum et indultuum. O tytule i mocy prawnej Statutu Łaskiego z 1506 r.*, w: „Prace Insty-

okoliczności jego powstania rzuca zamieszczony w nim przywilej konfirmacyjny, czyli akt woli króla Aleksandra nadający mu moc obowiązującą¹². Czytamy w nim, że obecni na sejmie radomskim posłowie ziem oraz miast (*nuntii terrarum et civitatum*), przedstawili królowi prośby o przygotowanie i ogłoszenie urzędowego zbioru obowiązujących statutów (ustaw) wydanych przez królów polskich. Król wraz z senatem przychylił się do tej prośby i zarządził przygotowanie zbioru, który miał być złożony w skarbcu na zamku krakowskim, a nadto jego urzędowe odpisy miały być rozesłane do starostw w poszczególnych ziemiach oraz do kościołów katedralnych, aby prawo było powszechnie znane (*il-ludque per universa capitaneatum et ecclesiarum maiorum loca daremus originaliter, quatenus non obscura sed vulgaris eius et eorum essent cognitio*)¹³.

Zbiór powstał tedy na prośbę „posłów ziem i miast”, chociaż nie należy wykluczyć inicjatywy kancelarii królewskiej, w tym samego Łaskiego. Zredagowano go jednak nie na samym sejmie, lecz prace nad nim prowadzone były po jego zakończeniu, a sam zbiór był gotowy dopiero w styczniu następnego roku. Został wydrukowany w Krakowie w nowo otwartej oficynie drukarskiej Jana Hallera pod tytułem: *Commune incliti Poloniae Regni privilegium constitutionum et indultuum publicitus decretorum, approbatorumque cum nonnullis iuribus tam divinis quam humanis per serenissimum principem et dominum dominum[!] Alexandrum, Dei gratia Regem Poloniae, magnum ducem Lithwanie, Russie, Prussieque dominum et haeredem etc. Non tamen in illud privilegium sed motu proprio regio serenitatis sue p[er] adhortationem p[ro] instructione Regnicolarum, proque regni eiusdem, ac iusticie statu feliciter dirigendis eidem privilegio annexis et ascriptis. Mandanteque sacra eadem Maestate accuratissime castigatis*¹⁴.

W przekładzie na język polski tytuł ten brzmi następująco: *Pospolity sławnego Królestwa Polskiego przywilej [z] konstytucji i indultów publicznie orzeczonych i zatwierdzonych, wraz z niektórymi prawami boskimi, jak też ludzkimi, przez najjaśniejszego władcę i pana, pana Aleksandra, z Bożej łaski Króla Polski, wielkiego księcia Litwy, Rusi i Prus pana i dziedzica, itd. nie wszelako w tamtym przywileju, lecz własnym zarządzeniem królewskim Jego Wysokości przez upomnienie dla pouczenia poddanych i tegoż Królestwa, a także, aby stan sprawiedliwości szczęśliwie pomnazano do tego przywileju dołączonymi i dopisanymi i z polecenia Jego Majestatu starannie poprawionymi.*

Zgodnie z swym tytułem zbiór był przywilejem, a nie wydaniem zbiorowym przywilejów. Figurująca w tytule nazwa „przywilej” oznaczała królewski akt prawny sporządzony w formie uroczystej na pergaminie, uwierzytelniony pieczęcią koronną. W tej formie ogłaszano także ważniejsze konstytucje, czyli

tutu Prawa Własności Intelektualnej UJ”, = Prace poświęcone pamięci Adama Uruszczaka, Zakamycze 2006, z. 96, s. 115-136.

¹² *Volumina Constitutionum*, t. I/1, s. 171-172.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ M. Cytowska, *op.cit.*, s. 53-54.

ustawy sejmowe. Chodziło tutaj w pierwszej kolejności o konstytucje wieczyste stanowiące prawa pospolite, czyli powszechnie obowiązujące. Takim przywilejem był właśnie Statut Łaskiego. Został on wydany jako oprawny w skórę foliań, liczący 357 kart, któremu nadano formę zewnętrzną przywileju. Został więc wydrukowany na pergaminie, zszyty w księgę, której karty oraz oprawę przedziurkowano w dolnej części i przewiązano ozdobnym sznurem, na którym przywieszono pieczęć wielką koronną króla Aleksandra na znak uwierzytelnienia. Drukowany tekst został uzupełniony o wpisane ręcznie kolorowe inicjały oraz podkreślane na czerwono rubryki, a także o inne zdobienia o motywach roślinnych. Barwnie ozdobione zostały także zamieszczone w zbiorze ryciny, jak w szczególności wizerunek sejmu walnego. W tej postaci zachował się po dziś dzień jeden egzemplarz Statutu, tzw. królewski, przechowywany dawniej w Skarbcu Koronnym, a obecnie znajdujący się w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie (Zbiór dokumentów pergaminowych nr 5632). Uwierzytelnionych w analogiczny sposób egzemplarzy było z pewnością więcej. Według wykazu wydawnictw oficyny Hallera, wydrukowanych zostało 12 egzemplarzy na pergaminie oraz 150 na papierze¹⁵.

Statut Łaskiego nie tyle był „urzędowym wydaniem ustaw polskich”¹⁶, co urzędowym zbiorem prawa. Chodzi tutaj o zbiór ustaw i innych aktów prawnych wydany na polecenie władzy państwowej, który podawał do wiadomości publicznej teksty obowiązującego prawa. Urzędowy charakter zbioru nadawał objętym w nim aktom prawnym walor autentyczności. Od daty ogłoszenia zbioru urzędowego objęte nim akty prawne obowiązywały w wersji zamieszczonej w zbiorze. Zastosowana do Statutu Łaskiego nazwa *privilegium* nawiązywała do charakteru prawnego aktu. Statut Łaskiego był „przywilejem konstytucji i indultów”, a więc on sam jako całość stanowił akt królewski solenny, ustanawiający normy prawa, obowiązujące powszechnie i wiecześnie. Nadana mu nazwa „przywilej” oznaczała, że był on ustawą w pełnym tego słowa znaczeniu, publikowaną w formie przywileju. Charakter zbioru wynikał też z przywileju confirmacyjnego króla Aleksandra, który w swej istocie prawnej był konstytucją sejmu radomskiego i nadawał – moim zdaniem – całej księdze, a nie tylko jej pierwszej części, rangę obowiązującego kodeksu prawa¹⁷.

Statut Łaskiego był kodeksem prawa, gdzie zamieszczano obowiązujące akty prawne w układzie w zasadzie chronologicznym, częściowo zmodyfikowanym ze względu na merytoryczne treści danego aktu. Statut pomyślany był jako zbiór obowiązującego w Polsce prawa pospolitego, tj. powszechnego (*ius commune*), zarówno dla szlachty, jak też dla miast.¹⁸ Pomieszczono w nim

¹⁵ W. Uruszczak, *Commune incliti...*, op.cit., s. 120.

¹⁶ Zob. S. Kutrzeba, *Historia źródeł dawnego prawa polskiego*, t. I, Lwów-Warszawa-Kraków 1925, s. 233.

¹⁷ Zob. W. Uruszczak, *Commune incliti...*, op.cit., s. 127 i n.

¹⁸ Wykaz wszystkich tekstów prawnych objętych Statutem Łaskiego przedstawiony jest w pracy: W. Uruszczak, *Commune incliti...*, op.cit., s. 132-135.

w pierwszym rządzie źródła prawa polskiego, a więc statuty i dekrety królewskie, przywileje generalne, konstytucje sejmowe, traktaty międzynarodowe. Znalazł się w nim także – co jest znamienne – „Przywilej wolności i praw Żydów” polskich (*Privilegium liberatis et iuris Iudaeorum*), wydany przez księcia kaliskiego Bolesława Pobożnego w 1264 roku zatwierdzony przez króla Kazimierza Wielkiego w 1343 roku, a następnie samego króla Aleksandra w 1505 roku¹⁹. Gwarantował on ludności żydowskiej szereg swobód osobistych i wspólnotowych, umożliwiających tej mniejszości religijnej bezpieczne i spokojne bytowanie w Królestwie Polskim. W Statucie Łaskiego figurowały także źródła prawa obowiązującego w miastach: *Speculum saxonum* („Zwierciadło saskie”), *Ius civile Magdeburgensis* („Prawo miejskie magdeburskie”), fragmenty prawa lubeckiego i feudalnego (*ius feudorum*) oraz romanistyczny traktat prawniczy pod tytułem *Summa utriusque iuris* („Summa obojga praw”). Summa ta przypominała w swym kształcie i treści Instytucje Cesarza Justyniana, będące częścią *Corpus iuris civilis*. Zamieszczenie wspomnianej *Summy* w zbiorze Łaskiego uzasadnione zostało jej użytecznością „dla indywidualnej wiedzy i praktycznej administracji”²⁰. W dziele wielkiego kanclerza znalazły się też źródła prawa o charakterze mieszanym państwowo-kościelnym, będące wynikiem porozumienia między władzą świecką i duchowną. Ponieważ w ówczesnej Polsce obok prawa stanowionego obowiązywało prawo zwyczajowe, w zbiorze pomieszczono dwa jego spisy, a mianowicie zwyczaje ziemi krakowskiej (*Consuetudines terrae Cracoviensis*) oraz zbiór reguł procesowych pt. *Processus iuris*. Dodatkowo w samym Statucie Łaskiego umieszczono apel adresowany do poszczególnych województw i ziem, aby na wolnych kartach wpisywać teksty zwyczajów miejscowych po uprzednim sprawdzeniu ich przez kancelarię królewską i zatwierdzeniu przez samego króla. Wyróżnione miejsce w zbiorze Łaskiego zajmuje pradawna pień polska „Bogurodzica”. Figuruje ona na początku zbioru, jako hymn Królestwa Polskiego. Objęcie jedną księgą wszystkich tych tekstów przybliżyło dzieło Łaskiego do ideału *Corpus iuris Regni Poloniae*, a więc kodeksu praw obowiązujących w Polsce. Było to więc dzieło bardzo ambitne. Przeznaczone dla szlachty i nieszlachty, przyczyniło się do poszerzenia znajomości norm prawnych, a zarazem do upowszechnienia ideału rządów prawa. Jego znaczenie podkreślał zamieszczony na samym końcu zbioru tekst aktu wspomnianej wyżej królewskiej confirmacji praw, wydany w Radomiu 3 maja 1505 roku, która zobowiązywała króla Aleksandra oraz jego następców do przestrzegania prawa.

Statut Łaskiego odegrał wielką rolę w życiu politycznym i prawnym Polski ostatnich Jagiellonów. Dla szlachty stał się on orężem w walce politycznej, jaka rozpoczęła się w latach 20. XVI wieku pod hasłami najpierw naprawy prawa oraz

¹⁹ Publ. w: *Volumina Constitutionum* t. I/1, s. 151-156.

²⁰ *Quae omnia vidimus per nonnullos prudentes subditos nostros pro singulari eruditione et suorum subditorum gubernaculo conducibilia esse.* (*Volumina Constitutionum*, t. I/1, s. 172).

sejmu sprawiedliwości, a następnie egzekucji praw. Głosząc wspomniane hasła, szlachta koronna zmierzała w istocie do demokratyzacji życia politycznego oraz do reformy państwa, jego finansów i zdolności obronnej, a także naprawy wymiaru sprawiedliwości²¹. Wśród głoszonych przez egzekucjonistów postulatów na czoło wybijały się hasła egzekucji dóbr oraz unii z Wielkim Księstwem Litewskim i inkorporacji Prus Królewskich. Bez znajomości prawa, osiągnięcie sukcesu byłoby z pewnością bardzo trudne, a być może nawet niemożliwe. Z pewnością Statut Łaskiego otworzył drogę do podjęcia oficjalnych prac kodyfikacyjnych nad stworzeniem nowoczesnego i systematycznego kodeksu prawa polskiego. Unaoczniał niedoskonałości polskiego prawa złożonego z norm prawnych rozmaitego pochodzenia, często sprzecznych ze sobą, albo najzwyczajniej anachronicznych. Prace te podjęto w okresie panowania Zygmunta I (1506-1548) na żądanie sejmu²². Przebiegały one w kilku etapach i zakończyły się niestety tylko częściowym powodzeniem. W 1523 roku powstała *Formula processus* – kodeks prawa procesowego. Sejm piotrkowski z 1534 roku odrzucił natomiast Korekturę praw (*Correctura iurium*) z 1532 roku, która była najwybitniejszym dziełem polskiej myśli kodyfikacyjnej czasów Odrodzenia²³. We wszystkich pracach kodyfikacyjnych podejmowanych w XVI wieku wykorzystywano Statut Łaskiego. Pełnymi garściami czerpali z niego informacje o obowiązującym prawie autorzy wszystkich prywatnych kompendiów prawnych wydawanych w całym okresie staropolskim, jak między innymi Jakub Przyłuski, Jan Herbut, Stanisław Sarnicki, czy Mikołaj Zalasowski. Ze Statutu Łaskiego korzystali redaktorzy *Volumina Legum*, zbioru praw polskich powstałego w latach 1732-1736, którzy z dzieła Łaskiego przedrukowali teksty najdawniejszych źródeł prawa polskiego²⁴. Warto w tym miejscu nadmienić, że przez ponad półtora wieku *Volumina Legum* służyły jako podstawowe źródło poznania prawa polskiego obowiązującego przed 1795 rokiem.

W XVI wieku Polska w swej formie ustrojowej była tzw. „rzeczpospolitą”, to jest państwem rozumianym jako dobro wspólne jego obywateli. Podstawy systemu politycznego tworzyły: suwerenność prawa pospolitego, czyli powszechnego (*ius commune Polonicum*), wolności narodu politycznego, czyli szlachty, oraz konsensus wszystkich sił politycznych kraju. Idea zgody (*consensus*) jako fundamentu systemu politycznego państwa uwidacznia się w szczególności we wspomnianej już konstytucji *Nihil novi* z 1505 roku. Gwarancją siły

---

²¹ Zob. poświęcone ruchowi egzekucji praw prace Anny Sucheni-Grabowskiej, jak w szczególności: eadem, *Odbudowa domeny królewskiej w Polsce 1504-1548*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1967; eadem, *Monarchia dwóch ostatnich Jagiellonów a ruch egzekucyjny*, cz. 1: *Geneza egzekucji dóbr*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974; eadem, *Spory królów ze szlachtą w złoty wieku*, Warszawa 1988.

²² O pracach kodyfikacyjnych w Polsce w I połowie XVI w. zob. W. Uruszczak, *Próba kodyfikacji prawa polskiego w pierwszej połowie XVI w. Korektura praw z 1532 r.*, Warszawa 1979, *passim*.

²³ W. Uruszczak, *Korektura praw z 1532 r. Studium historyczno-prawne*, t. I i t. II, Kraków 1990-1991.

²⁴ Zob. S. Grodziski, [w:] *Volumina Constitutionum*, t. I/1... op.cit., s. 7-9.

i równowagi wewnętrznej tego państwa była zasada rządów prawa, wyrażana w popularnej maksymie *in Polonia lex est rex* – „w Polsce prawo jest królem”²⁵. Jej znaczenie potwierdzali polscy pisarze polityczni. „Powszechna w Rzeczypospolitej Polskiej mądrość w tym się wyraża – napisał w XVI w. Jan Krasiński – że u Polaków jest ustanowione rządzenie według prawa. Od tego, co jest pewne, różnią się rządy pozostałych królestw. Tam bowiem, cokolwiek się królom podoba, ma moc prawa; tu zaś żadnym sposobem król sam bez rady senatu i zgody szlachty nie ustanawia praw, lecz prawom podlegać ma nakazane”²⁶.

Historia est magistra vitae – historia jest nauczycielką życia. Poznając przeszłość, poszukujemy w niej wiedzy, użytecznej w dniu dzisiejszym. Jaką naukę może dzisiejszy prawnik, obywatel III Rzeczypospolitej, wywieść ze Statutu Łaskiego? Sądzę, że taką nauką jest świadomość istnienia w Polsce długowiecznej czy może nawet odwiecznej tradycji ideału rządów prawa jako fundamentu dobrze urządzonego państwa. Chodzi tutaj nadto nie o każde prawo, ale o prawo stojące na straży dobra wspólnego – Rzeczypospolitej oraz pospolitej, czyli powszechnej wolności. Prawo to winno hołdować trwałym zasadom cywilizowanego porządku prawnego. Tego rodzaju zasady figurowały właśnie w Statucie Łaskiego, w zawartych w nim najstarszych polskich ustawach. Wiele aktualnych po dziś dzień zasad znały ustanowione przed 650 laty i włączone do zbioru wielkiego kanclerza Statuty Kazimierza Wielkiego²⁷. I tak w art. I znajdujemy zasadę „ustawa nie działa wstecz”, w słowach: *Cum omnes constitutiones et statuta legem imponant rebus et negotiis presentibus et futuris et non preteritis*, w przekładzie z pol. XV w. Świętosława z Wojcieszyna: „Gdyż wszystkie ustawienia i statuta wkładają [się] rzeczom a dziejom przyjdącym, nie przeminęły”²⁸. W innym miejscu przywołano zasadę uczciwości w obrocie prawnym wyrażoną maksymą: *inobedientes de malitia ipsorum commodum non deportant* – „nieuczciwym złoczynstwo nie przyniesie korzyści”²⁹. Z kolei ideę ochrony praw nabytych wyrażała reguła *iure suo nullus debeat defraudari*, którą wspomniany Świętosław przełożył następująco: *nikt ze swego prawa ma być*

²⁵ W. Uruszczak, *Le principe 'Lex est rex' dans la théorie et dans la pratique en Pologne au XVIe siècle*, w: *Aequitas-Aequalitas-Auctoritas. Raison théorique et légitimation de l'autorité dans le XVIe européen*, dir. Danièle Letocha, Paris 1992, s. 119-126; idem, *Zasada lex est rex w Polsce XVI wieku*, Sobótka 1993, z. 2-3, s. 149-157.

²⁶ *Universa Reipublicae Poloniae ratio, huc spectare videtur, ut regi apud Polonos, sit constitutis legibus imperandum. Ex quo longa diversa esse, caeterorum gubernacula regnorum, constat. Ibi enim, quidquid regibus placuit, iuris habet vigorem: hic non modo nullam Rex sine senatus consilio, et nobilitatis assensu, fert legem, sed certis legibus obtemperare iubetur* (Joannis Crassini Polonia, Bononiae 1574, k. 40).

²⁷ Bliżej o tym w pracach: W. Uruszczak, *Argumenty retoryczne w Statutach Kazimierza Wielkiego*, w: *Dawne prawo i myśl prawnicza. Prace historyczno-prawne poświęcone pamięci Wojciecha Marii Barila*, pod red. Jerzego Malca i Wacława Uruszczaka, Kraków 1995, s. 267-282; idem, *Statuty Kazimierza Wielkiego jako źródło prawa polskiego*, w: *Studia z dziejów państwa i prawa polskiego III*, Łódź 1999, s. 97-115.

²⁸ *Starodawne Prawa Polskiego Pomniki*, t. I, Kraków 1856 (cyt. niżej: SPPP t. I), s. 47.

²⁹ *Ibidem*, s. 51.

*schytrzon, a chytrze pozbawion*³⁰. Prawo do obrony uznano za prawo naturalne, którego nikomu nie wolno odmawiać (*cuilibet sua defensio et tuitio, cum iuris sit naturalis, non est deneganda*). Potwierdzono też prawo do bezstronnego, uczciwego i sprawiedliwego sądu³¹. Z kolei w przywileju jedlnieńsko-krakowskim z lat 1430-1433 ustanowiono prawo nietykalności osobistej, znane jako przywilej *neminem captivabimus nisi iure victum*. W XV wieku przyznano je szlachcie; dziś jest to prawo człowieka. W figurujących także w Statucie Łaskiego konstytucjach piotrkowskich z 1504 roku odwoływano się do prawa o *incompatibilitas*, czyli niełączenia ważniejszych godności i urzędów i tym samym niekumulowania nadmiernej władzy w jednym ręku. W konstytucjach radomskich z 1505 roku, poza konstytucją *nihil novi*, uchwalono także zasadę obowiązkowej promulgacji ustaw, jako warunku ich prawnej mocy wiążącej³².

Odwoływanie się do zasad prawa stanowi dzisiaj podstawowy instrument prawniczego rozumowania. Zasadami prawa albo raczej maksymami prawnymi operował też Statut Łaskiego. Zestawiając teksty normatywne, każdy z artykułów opatrzone rubryką, wyrażającą w sumaryczny sposób jego treść. W ten sposób przybliżano i udostępniano przepisy prawne, tym bardziej, że nie wszystkie były jasne i zrozumiałe dla wszystkich. Przypomnijmy, że zarówno Jan Łaski, jak i wszyscy prawnicy jego czasów pod pojęciem prawa nie rozumieli tylko prawa pozytywnego, ale także normy prawa bożego objawionego i naturalnego. Oznaczało to przekonanie o obowiązywaniu ponad prawem ludzkim wyższego, w istocie bożego porządku prawnego, z którym normy prawne stworzone przez człowieka winny pozostawać w koniecznej harmonii. Wydawane przez państwowego prawodawcę ustawy musiały więc posiadać odpowiednie cechy dobrego prawa. Zostały one wskazane w zamieszczonym w Statucie Łaskiego podręczniku, czyli *Summa utriusque iuris*, w rozdziale zatytułowanym *Qualis sit lex* („Jaka ma być ustawa”), gdzie napisano: „Ustawa ma być uczciwa, prosta, słuszna, możliwa, konieczna, użyteczna i jawna, zgodna z naturą i obyczajem danego kraju, odpowiednia dla miejsca i czasu, sporządzona dla dobra wspólnego”³³. Z pewnością wymienione cechy dobrej ustawy także i dzisiaj w 500 lat po ukazaniu się Statutu Jana Łaskiego nie straciły na aktualności.

³⁰ Ibidem, s. 52.

³¹ Zob. art.113 Statutów Kazimierza Wielkiego w przekładzie Świątosława z Wojcieszyna: „Gdyż w potoce rzeczy sądowych u sprawiedliwych sędzi nie ma zyskować zawiść albo łaska przeważać, albo myto sprawiedliwość wyrzucić, ale nosząc wagę w ręku, równym stopieniem albo stopniem wazywszy, sprawiedliwe skazanie każdemu mają uczynić, by w pomysłeniu i w urzeknieniu skazania, samego Boga mając przed oczyma, by niejako rozproscie swojej czci a prześladowacze jej przeciwko jich sumnieniu i sprawiedliwości, przez łaskę albo przez dary co czynili stronie drugiej na ciężenie” (SPPP t. I, s. 128-129).

³² Art. 2 *De constitutionibus novis per proclamationibus publicandis. Volumina Constitutionum*, t. I/1, s. 138.

³³ *Erit autem lex honesta, simplex, iusta, possibilis, necessaria, utilis et manifesta, secundum naturam et consuetudinem patriae, loco temporisque conveniens, pro communi utilitate conscripta. Commune incliti Poloniae Regni privilegium...., Summa Raymundi*, fo. II, Lib. I, cap. IV *De origine iuris*. Źródłem tego przepisu było prawo kanoniczne, zapewne Dekret Gracjana. Pierwotnym jego źródłem były jednak *Etymologie* św. Izydora z Sewilli.

*schytrzon, a chytrze pozbawion*³⁰. Prawo do obrony uznano za prawo naturalne, którego nikomu nie wolno odmawiać (*cuilibet sua defensio et tuitio, cum iuris sit naturalis, non est deneganda*). Potwierdzono też prawo do bezstronnego, uczciwego i sprawiedliwego sądu³¹. Z kolei w przywileju jedlnieńsko-krakowskim z lat 1430-1433 ustanowiono prawo nietykalności osobistej, znane jako przywilej *neminem captivabimus nisi iure victum*. W XV wieku przyznano je szlachcie; dziś jest to prawo człowieka. W figurujących także w Statucie Łaskiego konstytucjach piotrkowskich z 1504 roku odwoływano się do prawa o *incompatibilitas*, czyli niełączenia ważniejszych godności i urzędów i tym samym niekumulowania nadmiernej władzy w jednym ręku. W konstytucjach radomskich z 1505 roku, poza konstytucją *nihil novi*, uchwalono także zasadę obowiązkowej promulgacji ustaw, jako warunku ich prawnej mocy wiążącej³².

Odwoływanie się do zasad prawa stanowi dzisiaj podstawowy instrument prawniczego rozumowania. Zasadami prawa albo raczej maksymami prawnymi operował też Statut Łaskiego. Zestawiając teksty normatywne, każdy z artykułów opatrzone rubryką, wyrażającą w sumaryczny sposób jego treść. W ten sposób przybliżano i udostępniano przepisy prawne, tym bardziej, że nie wszystkie były jasne i zrozumiałe dla wszystkich. Przypomnijmy, że zarówno Jan Łaski, jak i wszyscy prawnicy jego czasów pod pojęciem prawa nie rozumieli tylko prawa pozytywnego, ale także normy prawa bożego objawionego i naturalnego. Oznaczało to przekonanie o obowiązywaniu ponad prawem ludzkim wyższego, w istocie bożego porządku prawnego, z którym normy prawne stworzone przez człowieka winny pozostawać w koniecznej harmonii. Wydawane przez państwowego prawodawcę ustawy musiały więc posiadać odpowiednie cechy dobrego prawa. Zostały one wskazane w zamieszczonym w Statucie Łaskiego podręczniku, czyli *Summa utriusque iuris*, w rozdziale zatytułowanym *Qualis sit lex* („Jaka ma być ustawa”), gdzie napisano: „Ustawa ma być uczciwa, prosta, słuszna, możliwa, konieczna, użyteczna i jawna, zgodna z naturą i obyczajem danego kraju, odpowiednia dla miejsca i czasu, sporządzona dla dobra wspólnego”³³. Z pewnością wymienione cechy dobrej ustawy także i dzisiaj w 500 lat po ukazaniu się Statutu Jana Łaskiego nie straciły na aktualności.

³⁰ Ibidem, s. 52.

³¹ Zob. art.113 Statutów Kazimierza Wielkiego w przekładzie Świętosława z Wojcieszyna: „Gdyż w potocze rzeczy sądowych u sprawiedliwych sędzi nie ma zyskować zawiść alibo łaska przeważać, libo myto sprawiedliwość wyrzucić, ale nosząc wagę w ręku, równym stępieniem alibo stępnem ważywszy, sprawiedliwe skazanie każdemu mają uczynić, by w pomyśleniu i w urzeczieniu skazania, samego Boga mając przed oczyma, by niejako rozproscie swojej czci a prześladowacze jej przeciwko jich sumnieniu i sprawiedliwości, przez łaskę albo przez dary co czynili stronie drugiej na ciężenie” (SPPP t. I, s. 128-129).

³² Art. 2 *De constitutionibus novis per proclamationibus publicandis. Volumina Constitutionum*, t. I/1, s. 138.

³³ *Erit autem lex honesta, simplex, iusta, possibilis, necessaria, utilis et manifesta, secundum naturam et consuetudinem patriae, loco temporisque conveniens, pro communi utilitate conscripta. Commune incliti Poloniae Regni privilegium...., Summa Raymundi*, fo. II, Lib. I, cap. IV *De origine iuris*. Źródłem tego przepisu było prawo kanoniczne, zapewne Dekret Gracjana. Pierwotnym jego źródłem były jednak *Etymologie św. Izydora z Sewilli*.

JAN ŁASKI'S STATUTE OF 1506.
THE 500-YEAR TRADITION OF THE RULE OF LAW IN POLAND

S u m m a r y

On 16 December 2005 the Sejm of the Republic of Poland resolved that the year 2006 shall be devoted to the memory of Jan Łaski, the Great Crown Chancellor, Archbishop of Gniezno and the Primate of Poland (1465-1531). At the same time Łaski's monumental work – a collection of laws called Jan Łaski's Statute, published in 1506 in Kraków, was recounted. The writing of the Statute was prompted by the need to implement the provisions of the Mielnik Agreement of 1501 concluded by the Crown (Kingdom of Poland) and the Great Duchy of Lithuania. Łaski's Statute was not so much 'an official publication of Polish Acts' as rather an official collection of established laws, a code containing the binding legal acts, sometimes slightly modified, written down in chronological order. It was intended to serve as a collection of *ius commune* for the nobles, as well as town dwellers.

Jan Łaski's Statute had played a major role in the political and legal life in Poland of the last Jagiellonians (1506-1562). It served the nobles as a tool in their political struggle for better laws and their proper execution that commenced in the 20s of the 16th century. The Statute may also serve as an important source of information for the lawyers today. Good law should respect the principles of a civilised legal order. Those principles can be found in Łaski's Statute when we read that 'an act has no recourse to the past' (Kazimierz Wielki Statute from about 1350) or about the protection of acquired rights and the right to defence. In some other place we find a list of features that should characterise a law enacted by a state employer. The course book on *Summa utriusque iuris* in chapter on *Qualis sit lex* reads: 'An act should be honest, simple, fait, possible, necessary, useful and clear and in compliance with the nature as well as habits and customs of the state, relevant and proper for the place and time, made with the common good in mind'. All these constitute an element of the old rule of law exercised in Poland long ago, according to which in Poland the law is King (*in Polonia lex est rex*).

STATUT DE JEAN ŁASKI DE 1506.
500 ANS DE LA TRADITION DE L'ETAT DE DROIT EN POLOGNE

R é s u m é

En vertu de la résolution de la Diète (*Sejm*) de la République Polonaise, l'an 2006 fut reconnu comme „l'An de Jean Łaski”, grand chancelier du Royaume de Pologne, archevêque de Gniezno, primat de Pologne (1465-1531). La résolution rappela l'oeuvre principal du grand chancelier, à savoir son recueil de droit, connu sous le nom du Statut de Łaski, imprimé en janvier 1506 à Cracovie. Cet oeuvre fut préparé en résultat de la décision de la Diète Générale du Royaume Polonais, convoquée par le roi Alexandre Jagellon à Radom au mois de mars 1505 pour finaliser l'union entre le Royaume de Pologne et le Grand Duché de Lituanie, qui avait été conclué à Mielnik en 1501. Le Statut de Łaski fut le recueil officiel du droit du Royaume, alors il était le code de droit, dans lequel ont rammassé tous les actes législatifs en vigueur dans l'ordre chronologique partiellement modifié selon leur contenu. D'après l'intention de ses rédacteurs, notamment de Łaski même, le Statut fut considéré comme le code du droit commun (*corpus iuris communis*) pour toute la noblesse et pour les bourgeois.

Le Statut de Łaski de 1506 jouissait un rôle bien important dans la vie politique et juridique de la Pologne des derniers Jagellons (1506-1572). Pour la noblesse moyenne et petite, il est devenu une arme employée dans la lutte politique commencée dans les années 20 du XVIe s. pour la réforme politique et l'amélioration de finance de l'Etat sous les slogans de la *confirmatio iurium*, du *conventus iustitiae* et de l'*executio iuris*. Toute proportion gardée, également pour les juristes d'aujourd'hui, le Statut de Łaski peut être une source bien profitable du savoir. Notamment, il est certain que bon droit doit respecter les principes de l'ordre juridique civilisé. Les principes de ce genre figuraient dans le Statut de Łaski dans les textes des lois qui y se sont trouvés. Par exemple dans le Statut de Casimir le Grand (cca 1350) on rencontre le principe de non-rétroaction de la loi, de la protection du droit acquis, du droit de la légitime défense. Dans un autre lieu du Statut, il y a la définition des caractères lesquelles devrait posséder chaque loi promulguée par le pouvoir de l'Etat. Dans la *Summa utriusque iuris* qui se trouve dans le Statut de Łaski, dans le chapitre *Qualis sit lex* peut-on lire: „La loi doit être honnête, simple, possible, nécessaire, utile et manifeste, conforme à la nature et aux coutumes du pays donné, convenable au lieu et au temps, promulguée pour le bien commun”. Tout cela constitue les éléments de la vieille tradition polonaise du gouvernement de la loi, conformément à l'adage *in Polonia lex est rex* „en Pologne, c'est la loi qui est le roi”.